

KIRJANDUS MEIE SÜDAMES
ÕPIK-LUGEMIK 9. KLASSILE
OTT KILUSK

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministri õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Kirjandus meie südames. Õpik-lugemik 9. klassile

Ott Kilusk

Retsenseerinud Kaili Pääsukene, Tõnis Parksepp
Toimetanud Esta Hainsalu
Keeletoimetanud Anu Parnabas
Küljendanud Heisi Väljak

Kirjastus on püüdnud ühendust saada kõigi tekstide ja illustratsioonide autorite või nende volitatud esindajatega. Palume neil, kellega me pole ühendust saanud, pöörduda kirjastuse Maurus poole.

Mauruse digiõppevara leiad TaskuTargast.

taskutark.ee/opi

ISBN 978-9908-60-041-3

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Autoriõigus: © Maurus Kirjastus OÜ, 2026
Tartu mnt 74, 10113 Tallinn
tellimine@kirjastusmaurus.ee, telefon 5916 6117

Kõik õigused kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

SISUKORD

Sissejuhatus 6

I EESTI KIRJANDUSE ESIMESED SAMMUD 8

1. Otsime Eestit 8

1.1. Kust me tuleme, kes me oleme ja kuhu me läheme? 9

1.2. Eesti loodus 11

Valdur Mikita, „Lingvistiline mets“ 11

Lennart Meri, „Hõbevalge“ 13

1.3. Eesti keele eripärast 14

1.4. Eestlastest ja Eestimaast ajalooliste allikate vahendusel 16

Henriku Liivimaa kroonika 17

1.5. Esimesed raamatud Eestis 20

Wanradti ja Koelli katekismus 21

2. Esimesed eestikeelsed autorid 24

2.1. Otto Wilhelm Masing 24

„Kes teisele ülekohut teeb, saadab enesele kurja“ 24

2.2. Kristjan Jaak Peterson 26

„Kuu“ 27

2.3. Friedrich Robert Faehlmann 29

„Koit ja Hämarik“ 30

„Kalendritegija kimpus“ 31

2.4. Friedrich Reinhold Kreutzwald 32

3. Ärkamisaeg 34

Carl Robert Jakobson, „Võitlemised Eesti vaimupõllul“ 36

Jakob Hurt, „Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele“ 38

3.1. Lydia Koidula 40

„Kodu“ 41

„Emasüda“ 42

„Mu isamaa on minu arm“ 43

3.2. Eesti pseudomütoloogia 44

3.3. Eesti mütoloogia 46

Marju Kõivupuu, „Hing“ 46

II TEEL KULTUURRAHVAKS 50

4. 20. sajandi alguse teetähised 50

4.1. Juhan Liiv 50

„Helin“ 52

„Eile nägin ma Eestimaad!“ 52

„Ma lillesideme võtaks“ 53

„Kui tume veel kauaks ka sinu maa“ 53

„Must lagi on meie toalt“ 54

„Ta lendab mesipuu poole“ 54

„Sinuga ja sinuta“ 55

4.2. Anna Haava 56

„Ei saa mitte vaiki olla“ 56

„Järv leegib eha paistel“ 57

4.3. Noor-Eesti 58

4.3.1. Gustav Suits 59

„Lõpp ja algus“ 59

„Oma saar“ 59

„Laul Eestist“ 60

„Sapine kuu“ 61

4.3.2. Villem Grünthal-Ridala 62

„Kevade tunne“ 63

4.3.3. Johannes Aavik 64

„Eesti luule viletsused“ 65

Edgar Allan Poe, „Ovaalne portree“
(tlk Johannes Aavik) 67

5. Kirjandus vabas Eestis 70

„Manifest kõigile Eestimaa rahvastele“ 70

5.1. Kirjanduslik rühmitus Siuru 73

5.1.1. Friedebert Tuglas 75

„Popi ja Huhuu“ 76

5.1.2. Henrik Visnapuu 81

„Kaks algust“ 82

„Kolmas kiri Ingile“ 82

„Ärge tapke inimest“ 83

5.1.3. August Gailit 84

„Toomas Nipernaadi“ 84

5.1.4. Marie Under 90

„Sirelite aegu I“ 91

„Ekstaas“ 91

„Ma armastan su armastust“ 92

5.2. Ernst Enno 93

„Koituigatsus“ 93

„Rändaja õhtulaul“ 94

„Nii vaikseks kõik on jäänud“ 95

5.3. Albert Kivikas 96

„Maha lüüriline šokolaad!“ 96

„Nimed marmortahvilil“ 97

5.4. Arbujad 102

5.4.1. Heiti Talvik 102

„Simmanil“ 103

„Kui mustavad udud“ 104

„Eleegia“ 104

5.4.2. Betti Alver 105

„Ekstaas“ 105

„Kool“ 106

„Maalija lõvipuuris“ 106

5.5. Peet Vallak 107

„Laip metsas“ 108

5.6. Oskar Luts 115

„Suvi“ 116

5.7. Anton Hansen Tammsaare 121

„Kõrboja peremees“ 122

III KODUS JA VÕÕRSIL 128

6. Eesti kirjandus keeldude-käskude hingetus
maailmas 128

Juhan Viiding, „Tee“ 129

6.1. Jaan Kross 130

„Kolme katku vahel“ 131

6.2. Hando Runnel 135

„Vaidlus“ 135

„Ei mullast sul olegi enam suurt lugu“ 136

„Kivid, lambad“ 136

„Me liigume loogeldes loojangu poole“ 137

6.3. Juhan Viiding 138

„Parandamatu“ 138

„Klaperjaht“ 139

***ma alles noor kuid ühest-teisest väsind... 139

„Vaikelu“ 140

6.4. Artur Alliksaar 141

„Aeg“ 142

„Olematus võiks ju ka olemata olla I“ 143

6.5. Sellest, mis südamel 144

Paul-Eerik Rummo, „Me hoiame nõnda ühte“ 144

Jaan Kaplinski, ***Meel unus mägede taha... 145

Viivi Luik, ***Inimese käsi liigub valgel lehel... 146

Andres Ehin, „Varielu“ 147

Aleksander Suuman, ***Ei ole õige öelda,
et inimesed... 148

6.6. Eesti proosakirjandus 1960.–1970. aastatel 149

Mati Unt, „Hüvasti, kollane kass“ 149

Nikolai Baturin, „Kuningaonni kuningas“ 149

Mats Traat, „Tants aurukatla ümber“ 153

7. Väliseesti kirjandus 157

7.1. Karl Ristikivi 157

„Minagi olin Arkaadia teel“ 157

7.2. Kalju Lepik 158

„Nägu koduaknas“ 158

7.3. Valev Uibopuu 159

„Janu“ 159

7.4. Helga Nõu 164

„Pea suu!“ 164

IV TAAS VABADUSES 171

8. Uus murranguline aeg 171

9. Eesti uuema kirjanduse näiteid 172

Doris Kareva, ***MU JUUKSED KASVAVAD
LÄBI LAE... 172

Doris Kareva, ***Lukus ukse taga... 172

Doris Kareva, ***Sääl, kus inimese käsi... 173

Indrek Hirv, ***On mõni lahkund suurde
vaikimisse... 173

Indrek Hirv, ***Väikeste silmadega
salapolitseinikud... 174

Indrek Hirv, ***Hullunud oinaste pöörane
trall... 174

Andrus Kivirähk, „Rehepapp“ 175

Kristiina Ehin, „Paleontoloogi päevaraamat“ 180

Mehis Heinsaar, „Eesti keelde sukelduja“ 182

Tõnu Õnnepalu, „9. mai, reede“ 186

Carolina Pihelgas, „Keelud ja käsud“ 187

Maarja Pärtna, „Poolsaarel“ 187

Jürgen Rooste, „Vanamoodsad armastajad“ 188

Andra Teede, ***kaamerad ma kardan... 189

Kaur Riismaa, ***Nüüd avanevad taevasse su
aknad... 189

Jüri Kolk, ***mina, kuu, keeldun... 190

Kristiina Jalasto-Kallas, „Tükk maad“ 191

Kirjandusteooria kiirspikker 195

SISSEJUHATUS

7. ja 8. klassis uurisime kirjandust selle kõige mitmekesisemates vormides ja tutvusime temaatilise lugemisvaraga, olgu selleks siis elulood, reisikirjandus või spetsiaalselt noor-tele mõeldud tekstid. Eri tekstide lugemise käigus õppisime kirjandusteaduslikke mõis-teid, nagu „allegooria“ ja „iroonia“, tuvastasime proosa- ja luuletekstidest kõnekujundeid ehk troope, tutvusime kirjandusteooria põhimõistetega. Need teadmised on aidanud meil mõista kirjandusteostesse peidetud mõtteid ja luua korda oma peas, kuna meie kaasaegses maailmas peab aju iga päev läbi töötama lõputus koguses informatsiooni.

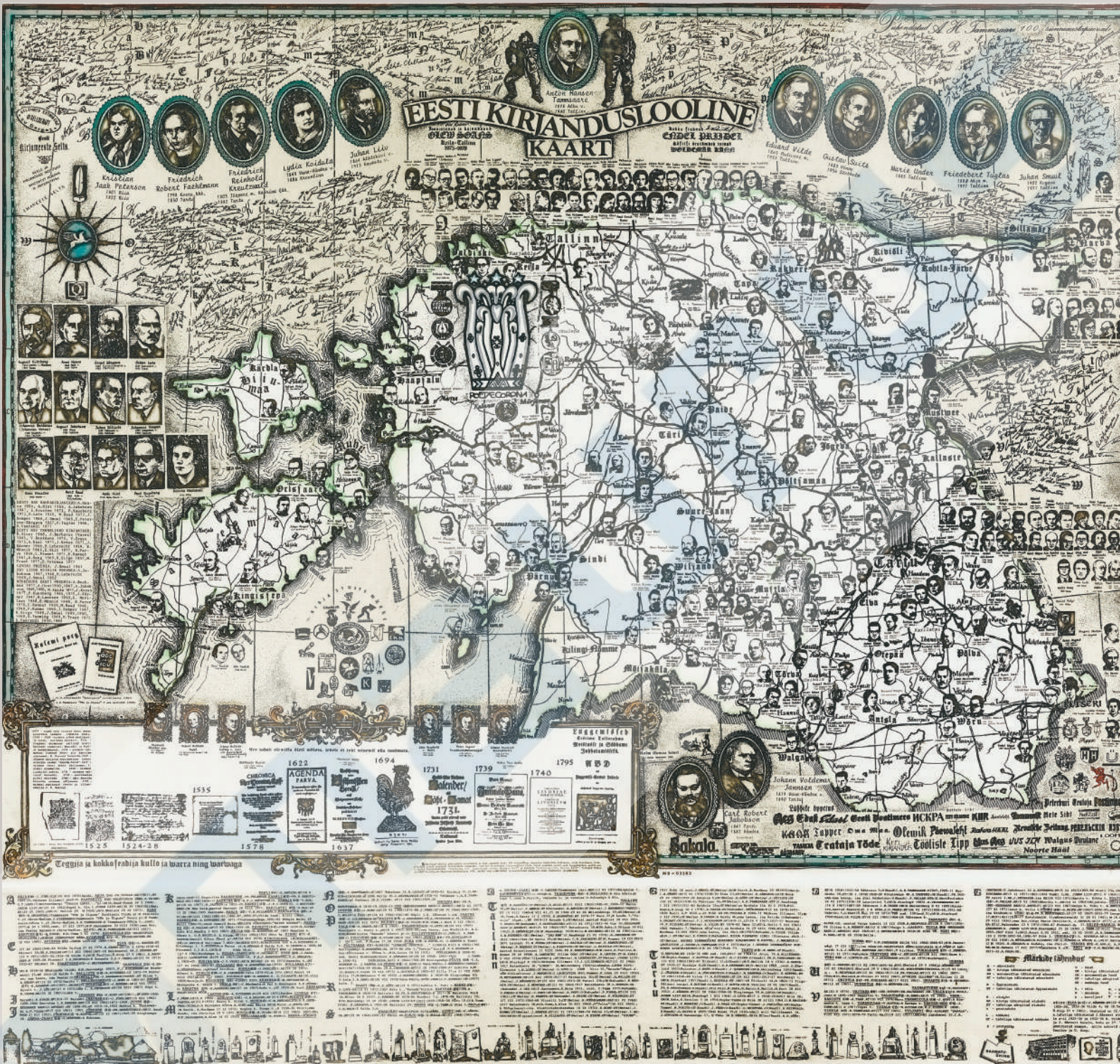
Kirjandus, nagu me teame, avaldub kõikjal, sest peale „vana hea“ raamatu võime kir-jandust leida igalt poolt, kuhu langeb meie uuriv pilk: filmid, telesarjad, internetimeemid, plakatid, grafiti, igapäevases suhtluses ette tulevad killud, naljad, anekdoodid, lahedad „ärapanemised“. Kirjandus elab ja pulbitseb lakkamata, kujundades pidevalt meie maa-ilmavaadet ja arusaamu. Tahes-tahmata loome kirjandust ka ise, sest suheldes kasutame oma emakeelt, mis põhineb kujundlikel seostel, laensõnadel ja slängil, ning kõik see lubab luua lõputul hulgal uusi kombinatsioone ja keelemänge.

Teame, et maailmas on kogu inimajaloo vältel kirjutatud nii palju ilukirjandust, et pla-needil ei leidu ühtki inimest, kes oleks sellest läbi lugenud kasvõi tuhandikugi. Kirjandus on nagu ookean, millesse sukeldudes tuleb valmis olla kõige ootamatumateks avastusteks.

Teame sedagi, et kirjanduse uurimiseks ja liigitamiseks leidub palju eri viise. Seepärast keskendume 9. klassis sellele, mis on meile kõige tähtsam. Hakkame tutvuma kirjandusega, mille on eesti keeles kirjutanud eesti autorid ning mis puudutab ühel või teisel viisil meid, eestlasi. Asume uurima eesti kirjandust, selle tekkelugu ja arenguteed läbi sajandite, peatu-des vaid kõige olulisematel verstapostidel, sest ka meie oma kirjandust jagub nõnda palju, et selle kõigega ei saa kursis olla isegi kõige targem eesti kirjanduse professor. Saame tut-tavaks nendega, kellest algas eesti kirjandus, uurime nende mõju järgmistele kirjanikele ja liigume tasapisi tänapäeva välja.

Oleme kultuurrahvas, kellel on oma riik ja keel, enda kombed ja tähtpäevad, oma üli-koolid, teadus ja kultuur. Meie, eestlased, oleme selle kandjad ja järjepidevuse hoidjad. Sellepärast on möödapääsmatu, et muude tähtsate asjade kõrval, mis lasevad meil end määratleda rahvusena, väärtustame eesti kirjandust, tunneme selle ajalugu, tähtsamaid teoseid ja autoreid ning katsume mõista, miks ühel või teisel ajal kirjutas mõni meie autor just nii ja mitte teisiti. Eesti kirjandus – see on kirjandus meie südames.

Läheme päris algusesse. Katsume kõigepealt selgeks teha, millest me räägime, rääkides Eestist. Sest tundmata seda iseäralikku maanurka, ei saa me päriselt mõista oma kirjandust.

Olev Soans,
„Eesti kirjanduslooline kaart”
1975–1978. Eesti Kunstimuuseum.

I EESTI KIRJANDUSE ESIMESED SAMMUD

1. Otsime Eestit

Friedrich Reinhold Kreutzwald, meie rahvuseepose autor, pajas kord muinasloo „Tark mees taskus“, kus väike mehike peategelasele taskust hüva nõu andis. See muinasjutt on tõeks saanud, sest kui me tänapäeval millegi kohta midagi teada tahame, ei pea me minema raamatukokku, otsima vanemat ega targemat inimest, kes meile seletaks, mida üks või teine asi tähendab või kuidas miski alguse on saanud. Me pistame käe taskusse, võtame sealt oma nutitelefone ja toksime küsimuse Google'i otsingumootoris või Chat GPTsse. Ta isegi räägib meiega, kui vaid soovime. Tore oleks jälgida papa Kreutzwaldi nägu, kui ta seda imelugu näha saaks!

Niisiis, tark mees taskus aitab. Oletame, et meid huvitab Eesti. Kui otsime sõnapaari *Eesti Vabariik*, leiame juba Google'i esimeselt leheküljelt Eesti Entsüklopeedia kirje, mis lühidalt ja täpselt annab vastuse otsitava kohta.

Loeme selle kirje kiirustades läbi ja saamegi teada, millega on tegu, kui räägime Eestist. Et sellest kõigest pilt ette saada, avame Google Mapsi, leiame oma koduriigi ja suurendame või vähendame seda pöidla ja nimetissõrme abil täpselt nii, nagu meil parajasti tuju on. Võime näha meie maanteid, külasid ja linnatänavaid või muuta Eesti imepisikeseks kaldapealseks Põhja-Euroopa kirdenurgas. Tõepoolest, see virtuaalne mäng lubab meil kujutada Eestit ühtaegu tohutu suure ja kaduvväikesena.

ÜLESANDED

1. Tehke paarides 1–2minutine rollimäng, kus üks mängib välismaalast, kes külastab esimest korda Eestit, ja teine giidi, kes tutvustab talle Eestit entsüklopeedia artikli põhjal. Milline info võiks olla kõige tähtsam, milline kõige huvitavam? Ülejäänud klass hindab esitusi.
2. Arutlege klassis, miks Eesti Entsüklopeedia veebikirje ei sobi Eesti kohta kõige värske info saamiseks. Mis allikaid võiks selle asemel kasutada?
3. Leia Google Mapsi abil oma kodukoha kaart, suurenda seda sellisel määral, et paistaks hoonestus. Joonista see ümber, prindi või kopeeri. Seejärel leia enda kodupaigale lähimad punktid, mis on seotud eesti kirjandusega. See võib olla mõne kirjaniku sünni- või elukoht, majamuuseum või paik, mida on mõnes kirjandusteoses mainitud. Märgi need kaardile. Kirjuta saadud info välja ning esitle oma tööd klassikaaslastele. Ülesanne sobib hästi ka rühmatöös.

1.1. Kust me tuleme, kes me oleme ja kuhu me läheme?

Eesti Entsüklopeedia kirjes näpuga järe ajades võime esitada lugematul hulgal täpsustavaid küsimusi, alustades sellest, kuidas me üleüldse siia sattusime, millal meist sai rahvus, mis eristas meid lähinaabritest ja kuidas tekkis meie suhu see imekaunis keel, milles me räägime, kirjutame, mõtleme ja unistame.

President Lennart Meri ütles kord, et kõik eestlased peaksid eneselt aeg-ajalt küsima: „Kes me oleme, kust me tuleme ja kuhu me läheme?“, sest väikerahvaste puhul on nende küsimustele vastata elutähtis. Meie vahetame mugavuse mõttes küsimuste järjekorda ja küsime kõigepealt hoopis:

Kust me tuleme?

Vanimateks tänapäevase inimese fossiilideks peetakse 315 000 aasta vanuseid koljuluid Marokost. Nii et inimkonna häll paistab asuvat Aafrikas. Esmased leiud inimtegevuse kohta Euroopa pinnal Pürenee poolsaarel on ligikaudu 40 000 aastat vanad.

Selle üle, millised olid inimesed, kes esimestena praeguse Eesti aladele sattusid, võime vaid fantaseerida, sest 12 000 kuni 100 000 aastat tagasi valitses meie aladel jääaeg ehk kogu Skandinaavia, Briti saared, praegune Põhja-Saksamaa, Poola ja Balti riigid olid kuni Ukrainani kaetud jääliustikega.

Esmased arheoloogilised leiud, mis kinnitavad paikse eluviisiga inimeste olemasolu Eestis, pärinevad keskmisest kiviajast ehk mesoliitikumist umbes 8500–7000 eKr. Seda ajastut kutsuvad arheoloogid Kunda Lammasmäe lähedalt avastatud arheoloogiliste leidude järgi Kunda kultuuriks.

Lennart Meri.

Kunda Lammasmägi.

Kunda kultuurile iseloomulikud tööriistad.